

VÁRADI GÁBOR RAJZA

OLVASÓNAPLÓ

Makói tízes

Nem most kezdte kiadói tevékenységét a makói múzeum, de a múlt esztendő minden bizonnyal egyik legmozgalmasabb, legértelmesebb éve volt. Évtizedek óta folyó szervező tevékenységének, helytörténeti feltáró és népszerűsítő munkájának, a szerkesztő Tóth Ferenc múzeumigazgató értő szeretetének bizonyítéka a 85-ös új küllemű füzetek sora a 41-estől az 50-ig. A gondos és bátor vállalkozásokhoz bizonyára besegített a Szededi Nyomda, az ötletesség, a körültekintő tájékozódás. (De erről majd később!)

Nézzük először a sort: 41/Diósszilágyi Sámuel: Hollósy Kornélia élete és művészete; 42/Tóth Ferenc: Könyves-Kolonics József politikai pályája; 43/Halmágyi Pál: Makó város-román megszállása 1919. június 17 – 1920. március 29; 44/Tóth Ferenc: Erdei Ferenc szülőháza; 45/Polner Zoltán: Eganyám, földanyám – Makó környéki ráolvasások és hiedelmek; 46/Csillag András: Pulitzer József makói származásáról; 47/Péter László: Makói kis tükör; 48/Polner Zoltán: Koronával koronázzák – Makó környéki népi imádságok és Krisztus-legendák; 49/Erdei Ferenc: A makói hagyomány iskolája; 50/Papp Zoltán: Makói történet – Egy fejezet Erdei Ferenc életéből, Tisztelettel parancsoló sor, elemzésre érdemes vállalkozás.

Kezdjük talán azzal, mivel is szükséges foglalkoznia – mint tudományos műhelynek, kiadói-tudomány-népszerűsítő fórumnak, helytörténeti bázisnak – egy vidéki város múzeumának?! Makó erre is jó példát ad: igyekszik mind részletesebben és teljesebben vallatni a város múltját, elemezni a történelmi helyi és országos összefüggéseit; a politikai változások természetrajzát a helyi értékek figyelembevételével; a város elröppent nagyjainak nyomába eredni, kutatni a szárnyra bocsátó impulzusokat és vizsgálni a „makói üzenetet”, a Maros-parti hamuba sült pogácsákat; a szellemi néprajz oly mulandó, illékony értékeit a huszonegyedik órában még nyakon csípni, s felmutatni rejtett gazdagságát; keresni az irodalmi-művészeti hagyományok hajszálgyökereit, tápláló nedveit...

Figyelemre méltó az a tudatos törekvés, hogy a lehető legoptimálisabban, ötletesen építsék a sajátos karakterű sorozatot. Így az eredeti anyagok kiadása mellett például önálló füzetként jelentették meg a Csongrád Megyei Múzeumok Evkönyvének egy-egy fejezetét, újság-szedéseket használtak föl, hasonmás kiadásokra vállalkoztak. Megannyi takarékos, pénztárcakímélő, okos ötlet.

A múlt évi sorozat több füzetének tartalmáról jelent meg recenzió, ismertetés a lapunkban is. Hadt szorítottak én most csak két kiadvány ismertetésére. Az egyik Diósszilágyi Sámuel tanulmányrészlete, a másik Polner Zoltán imádság- és legenda-gyűjteménye. (Nem mintha nem lenne tanulságos például az Erdei-életrajzok ápolásáról szólni a szülőház- és család-feltérképezéstől a hagyományteremtési tanulmány hasonmásán át az életképződés közzétételéig, vagy nem tartanám példadadónak, ahogyan ébren tartják az első városparancsnok, Könyves-Kolonics József, illetve a makói származék, New York-i újságkirály, Pulitzer József emlékét.)

Kezdjük talán holmi névmagyarozatokkal. Diósszilágyi Sámuel (1882–1963) köztudottan makói főorvos volt, a művészetek szerelmese és a művészek mecénása, de azt tán kevesen tudták eddig róla, hogy rendkívül precíz óriási történelmi és zenetörténeti anyagot gyűjtött, hobbiként kutatta Hollósy Kornéliának (1827–1890), a „magyar Csalogány”-nak, a neves operaénekes életének, a kor művészetének dokumentumait. De ki volt Hollósy Kornélia, akit Erkel operái egyik legkiválóbb tolmácsolójának tartott, aki 19 évesen robbant be a magyar operaszínpadra, s pályája csúcson, 35 évesen búcsút is mondott neki? Róla tudhatunk meg sokat Diósszilágyi gyűjtéseinek rövidített változatából. A füzet nagyobb súlyt fektet a visszavonulást követő időszakra, s nem véletlenül. Lonovics József feleségként a dombegyházi kastélyban élt, majd miután férjét megyei főispánná választották, a „megye első asszonya lett”, aktív visszavonultságában – a környéki szellemi életének mozgatója, a társasági élet irányítója, szervezője volt – csak egyetlen engedményt tett a sikeres múlt emlékének: 1865-ben a Pest-budai Horgászegylet negyedszázados ünnepségein lépett föl, akkor, amikor bemutatták Liszt Ferenc Szent Erzsébet című oratóriumát a Vigadóban, melyet az ország „legfényesebb és legválogatottabb közönsége töltött meg zsúfolásig”. A tartalmas, színháztörténeti szempontból és kordokumentumként is értékes kötetet érdekes tájékoztatók, névmutató, bibliográfia és szépen válogatott képanyag teszi teljessé.

Polner Zoltán évtizedek óta maciós következetességgel kutatja, gyűjti, rendszerezi és teszi közzé a tájszellemi néprajzának még fellelhető darabjait, múltba forduló, feledésbe merülő értékeit. Ugy szegül szembe az elmúlással, úgy mutatja föl e táj idős embereinek ajkán még megtalálható imákat, legendákat, hiedelmeket, ráolvasásokat

– ezt a hatalmas és szegyzemre alig-alig ismert és kellően nem méltányolt folklóranyagot –, hogy egyúttal gazdagítja identitástudatunkat, történelmi, néprajzi, nyelvészeti, toponómiai, szellemtörténeti és vallási ismereteinket, formálja önismertünket, színesíti egyéniségünket.

A Koronával koronázzák (Makó környéki népi imádságok és Krisztus-legendák) című gyűjtemény nem csupán adalék a hazai, jórészt Bálint Sándor és Erdélyi Zsuzsanna által összegyűjtött és feldolgozott anyaghoz, hanem új és eredeti mozzanatokkal gazdagítja azokat. Apátfalva, Bökény, Csanádpalota, Ferencszállás, Földeák, Királyhegyes, Kiszombor, Klárafalva, Kövegy, Magyarcsanak, Makó, Maroslele, Óföldéák és Pitvaros idős emberei nyíltak meg Polner kérdésére, s mentették magónszalagra a veszendő kultúr-örökséget. Abból a kutatói alapállásból fakad Polner gyűjtői ars poeticája, amelyet a tanítómester, Erdélyi Zsuzsanna így fogalmazott meg: „Mint szövegek, egykori irodalmi valóságot tükröznek. Nem utolsósorban a magyar középkor nemlétezőnek hitt, jobbik esetben csak gyér szórványok s nemzetközi analógiák alapján valószínűsített, ám elvesztett hittűfűjáról szólnak... Jóllehet, ma még semmi bizonyosságot nem tudunk róluk, meggyőződésem, hogy voltak és előbb-utóbb előkerülnek az összövegek...”

Ezeknek az összövegeknek indult nyomába Polner Zoltán, s meggyőző érvekkel hasonlítja az Ómagyar Mária-siralom sorait gyűjtéseinek nem ritkán fölbukkanó fordulataival. Talán igazolható, hogy az Európa-szeret virágozó himnusz- és ének-költészet összövegeinek példái, az imádságok és legendák nyelvi fordulatai, a motívumegyezések utalhatnak egy ősi, latin eredetű, a nép ajkán változó, alakuló szöveg-szövegre, viselve annak sajátosan formáló, különleges ízekkel gazdagító profán és archaikus töltését. A nyelv szépsége és bőrsége árad ezekben a szinte anakronizmusnak tűnő verses szövegekben, a latin indítatás és a magyar nyelv gondolatrítmusokat, párbeszéd-törédeket, drámacsirákat, mint a következő sorokban: „...Dárdával dárdázzák / koronával koronázzák. / Vasustorral ustorozzák, / dárdával szurkálták /”.

Andruskó Károly, zentai művész expresszív rajzai illusztrálják Polner Zoltán szép és tartalmas kötetét, melyet az adatközlők listája tesz teljessé. Nehéz megindultság nélkül lapozni az idős emberek száján fölszabaduló, profán elemekkel tűzdelt, de őszinte hittel teli, nagyon, emberi imádságokat és százados szenvedésekről, a paraszti sors megpróbáltatásairól is szóló Krisztus-legendákat.

T. L.

Helyünk egy vitázó kultúrában

Ezerkilencszáznyolcvanöt ismét a felpeszülő viták éve volt. Vita folyt az iskola működésének és belső életének továbbfejlesztéséről, a gimnáziumi irodalom tankönyvekről, a művelődési otthonok (lehetőségek) funkciójáról és funkciózavarairól, a népfőiskola újjáélesztésének szükségességéről, a színházi struktúráról, az irodalom szereptudatának átalakulásáról – hogy csak néhányat említsünk. Mire véljük ezt a nem is mindig udvarias pengcsattogást? Az érvek és ellenérvek szikrázó parádéját?

Azt hiszem, nem tévedünk, amikor mindezt a reform „begyűrűzésének” tekintjük a kultúra – mindmáig merev szerkezetű „egyenirányított” – szférájában. Az oktatás és közművelődés szintjén is évtizedes beidegződések kérdőjeleződtek meg, váltak tarthatatlanná: a régóta felmerült új kérdésekre ma kénytelenek vagyunk megadni az új választ. Kénytelenek vagyunk – mert a régi elképzelések alapján továbbfejlődni lehetetlen. Kénytelenek vagyunk – mert olyan gazdasági kényszerek léptek föl, amelyekre korábban nem kellett odafigyelni.

És nem érdeklődünk az iránt – milyen hatásokkal. Ma már – a pénzügyi források apadása idején – világossá vált, rossz hatásokkal. Elpazarlódott pénz és energia, személyes ambíciók fulladtak ki, mert egy képzeletbeli kultúrát akartunk elosztani (jobb esetben: eladni) egy képzeletbeli társadalomnak. Nem vettük kellően figyelembe a differenciált réteggényeket, a helyi közösségek spontán érdeklődését, nem támaszkodtunk rájuk, sőt igyekeztünk „semlegesíteni” az efféle törekvéseket. Egy képzeletbeli és ál-demokratikus köz-művelődés „terjesztése” jegyében. Amely mindenkinek szól...

Nos, egy olyan művelődési kínálat, kulturális termék, műalkotás, amelyik mindenkinek szól – az nem szól senkinek. Az csak egy fikciónak szól, egy fantomnak, egy kipipálható kulturális statisztikai bűvészműtávként. Az csak a felszín borzolja meg, sohasem válik a konkrét és meghatározott egyén legbelsőbb ügyévé, személyes meggyőződésévé. A kultúra bürokratáinak tetszését lesz csak képes elnyerni. Másét aligha.

Igen, a jövőben nem lehetünk a kultúra „kegyosztói”. Másra, többre van szükség. Érdeklétni tenni az embereket a közös felelősségű kulturálódás folyamatában. Építeni arra a mindenkiben szunnyadó belső igényre, amelynek kibontása, fölerősítése nélkül minden célzott hatás csak külsődleges marad. És létrejön az elitkultúra sznobizmusa, s ennek ellentétpárja: a tömegkultúra „gyorsfogyasztói” mentalitása.

Napirendre kell tűzni – ha ugyan tetszik: újból! – a kultúra demokratizálását és társadalmisítását. Föltárva és fölkarolva a meglévő helyi közösségek hagyományait, az azonosságtudatot erősítő kötődéseket, mindazt a lapangó értéket és aktivitást, amely a korábbi művelődési hálózat „hálójából” – mert túl nagy szemű volt – kisiklott, elveszett.

Mert, a „végtermék” egyre nyomasztóbb, kiábrándítóbb: az érdektelenség és közöny. A fáultság és kifáradás ezernyi tünete. A visszahúzóds a privát élet csak a tévéhíradótól háborgatott zugaiba.

A viták élénkülése mutatja: elérkezett az idő az átrendeződésre. Mert szocialista kultúránk értékei kerülnek veszélybe. Egy olyan közösségi jellegű kulturális modell, amely még csak nyomaiban van jelen mindennapjainkban. Amely még a kellő kibontakozás előtt a „süllyesztőbe” kerülhet.

Ha nincs tiszta viták, megújulást serkentő új nézetek, ha a kezdeményezés szellemé nem hatja át társadalmi közgondolkodásunkat. „...fent” már régen fölismerték: ebben az országban a kezdeményezés nemcsak egyetlen centrumból indulhat ki” – mondta Pozsgay Imre az 1984-es országos köz-művelődési tanácskozáson elhangzott felszólalásában. S adott esetben – az alkotmány keretei közt és a társadalmi közmegegyezés alapján – a fent és a lent eltérő álláspontjai, vitái is az új megoldások, megmondások előtt egyengedhetik az utat.

Tudomásul kell vennünk: vitázó kultúra a miénk. S helyünket – akár szűkebb értelemben is – ebben kell megtalálnunk. Föl kell készülnünk arra, hogy a reformfolyamat mind mélyebben hatol be a rosszul funkcionáló művelődési szerkezetbe, apparátusba: az idejét múlt részek sürgős cseréjére figyelmeztetve. Vita folyhat arról, milyen mértékben szükséges az átalakítás. Vitázhatunk a támogatás mértékéről, az önfinanszírozás lehetőségeiről, tankönyveink szemléletéről vagy színházaink struktúrájáról.

Egyet nem tehetünk: hogy nem foglalunk állást, félreállunk vagy kivonulunk valamilyen barátságosabb terepre. Netán elhallgattatjuk a nekünk nem tetsző véleményeket. Erre egyszerűen nincs mód. Ebben a vitázó kultúrában kell helyet és szerepet találnunk. Társadalmi fejlődésünk új szakaszának előkészítése és elérése végett.

PÉNTEK IMRE

MÁTYÁS FERENC

Mint a fű

Egyszerű vagyok, mint a fű,
gyermekmosolyban a derű,
mint a kő, olyan hallgatag,
s akit a föld már betakart.

Előre kalapot emelek,
ahogy a falusi öregek,
s mint aki végleg elköszönt,
szememben nincs könny, se öröm.

Kész van az utolsó szüret, —
s miként egy ledölt fészület,
unott látvány: enyészet várja,
föltámadás nincs a sárban.

Értelem, hozzád menekülök,
lehessek a féregnél különb,
s az itéletől, jaj, ne féljek,
ha a világ végéhez érek.

